

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิทยุกระจายเสียง เป็นเทคโนโลยีสื่อสารมวลชนประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Medium) อาศัยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า (Electric-magnetic wave) หรือคลื่นวิทยุ (Radio wave) ในการส่งสัญญาณเสียง (ผ่านการแปลงเป็นคลื่นความถี่แม่เหล็กไฟฟ้า) ออกไปสู่เครื่องรับวิทยุที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ

สำหรับสังคมไทย วิทยุกระจายเสียงถูกนำเข้ามาทดลองและเริ่มกระจายเสียงจริงจัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 โดยเป็นกิจการที่เติบโตภายใต้ระบบศักดินานิยม และทุนนิยมผสมผสานกัน (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2541) โครงสร้างบริหารการจัดการของสถานีวิทยุ คือ เป็นกิจการที่รัฐได้ผูกขาดความเป็นเจ้าของคลื่นวิทยุกระจายเสียง โดยผ่านส่วนราชการต่างๆ อาทิ กองทัพอากาศ กรมประชาสัมพันธ์ และองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย มีการดำเนินการแบบการค้า (Commercial Station) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์ ทางธุรกิจระหว่างหน่วยราชการในฐานะเจ้าของสัมปทานสื่อ กับเอกชนในฐานะผู้ดำเนินการโดยจ่ายผลประโยชน์เป็นการตอบแทน

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและรัฐวิสาหกิจกับบริษัทเอกชน ที่บริษัทเอกชนต้องหารายได้เพื่อจ่ายผลประโยชน์ในการดำเนินกิจการให้กับรัฐ ประกอบกับทิศทางเศรษฐกิจการเมืองของสังคมไทยเปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยม ทำให้สื่อวิทยุกระจายเสียงได้ขยายตัวและปรับสภาพการผลิต เป็นอุตสาหกรรมอย่างเต็มรูปแบบ (Industrialisation of The Broadcast Media) กล่าวคือ มีการใช้เงินลงทุนจำนวนมาก มีระบบการจัดการเพื่อการผลิตจำนวนมากและสร้างผลประโยชน์ให้กับผู้ลงทุนมากที่สุดซึ่ง การ์นแฮม (1979) ได้ชี้ให้เห็นว่า กิจการด้านสื่อสารมวลชนมิได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) ที่ทำหน้าที่ในด้านการถ่ายทอดอุดมการณ์หลักของสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นหน่วยการผลิตที่มีความสำคัญในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งมีบทบาทโดยตรงในการทำหน้าที่ผลิตมูลค่าส่วนเกินผ่านกระบวนการผลิตและแลกเปลี่ยนสินค้าสื่อประเภทต่างๆ

โดยที่ชี้ให้เห็นว่า อุตสาหกรรมสื่อเป็นช่องทางของการแสวงหามูลค่าส่วนเกินของระบบโดยอ้อมคือทำหน้าที่เป็นช่องทางโฆษณาสินค้า (Advertising Media) ให้แก่ภาคการผลิต

อื่นๆ โดยกระตุ้นให้เกิดการบริโภคตลอดเวลา ซึ่งส่งผลให้สินค้าและทุนมีการหมุนเวียนอย่างไม่ขาดสาย

ขณะที่ทางด้านโครงสร้างเนื้อหาของรายการจะเป็นการนำเสนอรายการบันเทิงเสียส่วนใหญ่

ความเคลื่อนไหวในการนำเสนอรายการข่าวผ่านวิทยุกระจายเสียงเริ่มในช่วงทศวรรษ 2510 โดยสถานีวิทยุกระจายเสียงระบบเอเอ็ม เริ่มรายงานข่าวสารให้กับคนฟังด้วยรายการข่าวชาวบ้าน ซึ่งมักจะเสนอรายการในตอนเช้าและตอนค่ำ ความยาว 1-2 ชั่วโมง ผู้ดำเนินรายการจะนำเสนอข่าวจากหน้าหนังสือพิมพ์ ทั้งข่าวการเมือง สังคม และอาชญากรรม จากหนังสือพิมพ์รายวัน อาทิ ไทยรัฐ, เดลินิวส์, สยามรัฐ โดยนักจัดรายการจะรายงานข่าวสารในลักษณะการเล่าเรื่อง โดยอาศัยน้ำเสียง และลีลาเป็นจุดเด่นในการนำเสนอ นักจัดรายการที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น ได้แก่ ดุ้ย ณ บางน้อย, วุฒิ เวฬุจันทร์ ฯลฯ (อรุณญา มิ่งเมือง, 2535)

ส่วนการรายงานข่าว จะเป็นรับสัญญาณถ่ายทอดจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย วันละ 4 ครั้ง ได้แก่เวลา 07.00 น., 12.00 น., 19.00 น. และ 20.00 น. โดยสถานีวิทยุในเครือทหาร ต้องเพิ่มรายการข่าวของกองทัพที่สถานีสังกัดอยู่ โดยสถานีวิทยุกองพลที่ 1 รักษาพระองค์ เป็นแม่ข่ายในการถ่ายทอดข่าวกองทัพบก นอกจากนั้นยังมีรายการเพื่อแผ่นดินไทย (เริ่มปี พ.ศ. 2519) ซึ่งเป็นรายการผลิตโดยกองบัญชาการทหารสูงสุด เพื่อปลุกฝังอุดมการณ์รักชาติและรายการสยามานุสติ (เริ่มปี พ.ศ. 2524) ซึ่งเป็นดำเนินรายการโดยการอ่านบทความที่สะท้อนความคิดเห็นของกลุ่มทหารการเมืองในกองทัพ

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของวิทยุกระจายเสียงในยุคปัจจุบัน

ในช่วงวิกฤติการณ์ทางการเมือง เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากมา จากการเสนอข่าวสารที่ไม่ตรงกับความจริง จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และเริ่มมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ให้มีการพิจารณาเปิดเสรีคลื่นวิทยุและวิทยุโทรทัศน์

รัฐบาลในสมัยนายอานันท์ ปันยารชุน หรืออานันท์ 2 ได้นำนโยบายการประมูลสถานีวิทยุใน เครือข่ายกรมประชาสัมพันธ์มาใช้จนประสบความสำเร็จ โดยในวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ได้มีการลงนามสัญญาเช่าของตัวแทนจาก 5 บริษัท ที่ได้รับการคัดเลือกจากการประมูลเช่าเวลา ของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (คลื่น FM 88.0, 93.5, 95.5, 97.0

และ 105.5 MHz) ได้แก่ บริษัทมาสเตอร์แพลน, แกรมมี่ เอนเตอร์เทนเมนท์, ยูแอนดีไอ คอร์ปอเรชั่น, เเรดิแอด และ สตูดิโอ 107 (กรุงเทพมหานคร, 22 ธันวาคม 2535)

จากการประมูลสถานีวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ในครั้งนั้น นับได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของวงการวิทยุกระจายเสียง จากเดิมที่การจัดรายการวิทยุเป็นเพียงธุรกิจเล็กๆ ที่มีนักจัดรายการอิสระมาขอเช่าเวลาจากทางสถานีเพื่อไปดำเนินรายการเป็นรายชั่วโมง มาเป็นกลุ่มนายทุนรายใหญ่ที่ได้เวลาแบบเหมาคลื่น โดยการรับสัมปทานจากรัฐหรือรัฐวิสาหกิจ (ราเชษฐ หีมสุหรี, 2540)

อาจกล่าวได้ว่า จากความสำเร็จของกรมประชาสัมพันธ์ในการเปิดประมูลสถานีวิทยุ และได้รับผลตอบแทนเป็นกำไรมหาศาล ทำให้กรมประชาสัมพันธ์ตัดสินใจเปิดประมูลสถานีวิทยุในต่างจังหวัดอีก 37 จังหวัด โดยให้อายุการเช่าตั้งแต่ 1-5 ปี และเป็นการเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวที่ส่งผลให้สถานีวิทยุกระจายเสียงในเครือข่ายอื่นๆ เริ่มปรับเปลี่ยนระบบการเช่าสถานี

โดยรัฐหรือรัฐวิสาหกิจทำสัญญาให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนเข้าดำเนินการกิจการวิทยุกระจายเสียง ซึ่งสัญญานั้นอาจจะทำเป็นรายปี บางที่ครั้งละ 3-4 ปี หรืออาจจะถึง 10-15 ปี แล้วแต่ข้อตกลง ซึ่งสถานีผู้ให้สัมปทานจะได้รับประโยชน์ที่แน่นอนจำนวนหนึ่ง จากบริษัทเอกชนตามระยะเวลาที่ได้ตกลงกันไว้ (ขวัญเรือน กิตติวัฒน์, 2526)

อย่างไรก็ตาม ในยุคการให้สัมปทานตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา อาจจะเรียกได้ว่าเป็นยุคของการมีสัมปทานไว้ขายช่วงเวลาต่อ เนื่องจากมีความพยายามที่จะครอบครองสถานีวิทยุให้ได้มากที่สุด เพื่อเป็นการสร้างระบบเครือข่าย (Network) ที่แข็งแกร่ง และป้องกันการขยายตลาดของคู่แข่ง ทำให้สถานีวิทยุที่มีอยู่ทั่วประเทศตกอยู่ในการครอบครองของเอกชนเพียงไม่กี่ราย

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ ฉบับประจำวันที 7 กันยายน พ.ศ. 2541 รายงานว่าบริษัทมีเดียพลัส จำกัด มีสัมปทานสถานีวิทยุมากที่สุด คิดเป็นประมาณ 20% ของจำนวนสถานีทั่วประเทศ แยกเป็นสัมปทานวิทยุในกรุงเทพฯ 6 สถานี ต่างจังหวัดกว่า 70 สถานี

ขณะที่มีการเคลื่อนไหวในการประมูลสถานีวิทยุเป็นคลื่นอยู่นั้น ได้เกิดการตื่นตัวในสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชนและประชาชนอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นผลพวงจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ และการยกเลิก ปร.15 และปร.17 ที่ควบคุมเสรีภาพของสื่อมวลชน นำไปสู่การเคลื่อนไหวในการจัดรายการวิทยุในรูปแบบใหม่หลายลักษณะ ได้แก่

1. มีรายการข่าว (News Bulletin) และการวิเคราะห์ข่าว (News Commentary) ดำเนินการโดยภาคเอกชน และมักจะเป็นรายการที่ผลิตโดยนักหนังสือพิมพ์ หรืออดีตนักหนังสือพิมพ์

รายการประเภทนี้ได้แก่ รายการที่สุทธิชัย หยุ่น บรรณาธิการอำนวยการเครือเนชั่น จัดรายการวิเคราะห์ข่าวทางสถานีวิทยุจุฬาฯ ทาง FM 101.5 MHz ในนามวิทยุเนชั่น โดยเป็นการจัดรายการ วิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นร่วมกับอาจารย์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. มีรายการสนทนาสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคม (Phone in Current Affair Program) โดยเป็นการจัดรายการในตอนค่ำหรือดึก ทางสถานีวิทยุเอฟเอ็มในกรุงเทพฯ ความยาว 2-3 ชั่วโมง ดำเนินรายการโดย นักวิชาการ นักหนังสือพิมพ์ และผู้ประกาศข่าวโทรทัศน์ โดยเป็นการเปิดสายให้ผู้ฟังโทรศัพท์เข้ามาขอรายการเพื่อเสนอความคิดเห็น

รายการประเภทนี้ ได้แก่รายการของดร.เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ในนามบริษัท วอชต์ด็อก จำกัด

3. มีรายการแบบเดียวกับในข้อ 2 แต่เป็นการให้ผู้ฟังโทรศัพท์เข้ามาในรายการเพื่อตั้งคำถาม โดยมีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ร่วมตอบปัญหา

4. การถ่ายทอดสดสัญญาณ การอภิปรายไม่ว่างใจและการจัดรายการเลือกตั้งทั่วไป ขณะที่เริ่มมีการเสนอการรายงานข่าวในรูปแบบของข่าวด่วนต้นชั่วโมง โดยมีสนธิญาณ หนูแก้ว หัวหน้าฝ่ายข่าว ไทยทีวีสีช่อง 3 (ขณะนั้น) ได้ผลิตข่าวด่วนต้นชั่วโมงในนามบริษัท สหคินีมา จำกัด ในเครื่องสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ให้กับสถานีวิทยุของพลที่ 1 รักษาพระองค์

สถานีวิทยุข่าว (News Station)

สถานีวิทยุข่าวเป็นสถานีวิทยุที่มีรูปแบบ (Format) รายการที่เป็นเอกลักษณ์ คือการเน้นบทบาทของการเสนอรายการที่เกี่ยวข้องกับข่าวสาร และสาระ (Content) โดยการเสนอรายการข่าวและการรายงานข่าวอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาไปสู่รายการข่าวที่มีการวิเคราะห์เจาะลึกสถานการณ์ โดยเน้นรายงานสถานการณ์ข่าวล่าสุด การสัมภาษณ์บุคคล และการเปิดสายพูดคุยและแสดงความคิดเห็น (ราเชษฐ์ หิมสุหรี, 2540)

วีระ ธีระภัทรานนท์ ผู้ที่คลุกคลีในวงการวิทยุและวงการข่าว อธิบายรูปแบบของสถานีข่าวหรือคลื่นข่าวในหนังสือปุมข่าว หนังสือรายงานประจำปีของสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2542 ว่า จะมีการผลิตรายการทั้งหมดของสถานี ในสัดส่วนข่าวเปรียบเทียบกับรายการอื่น จะพบว่ามากกว่า 70% เป็นส่วนของรายการข่าวและสาระ

ทั้งนี้คลื่นข่าวดังกล่าว มีรูปแบบของรายการ 3 รูปแบบ ได้แก่

1. All News Station ได้แก่ สถานีที่เสนอข่าวตลอดทั้งรายการที่ออกอากาศ
2. News & Talk ได้แก่ สถานีที่เสนอข่าวและรายการข่าวที่เป็นการสนทนา
3. News Plus ได้แก่ สถานีที่เสนอข่าวคั่นด้วยรายการเพลง

โดยคลื่นข่าวจะมีองค์ประกอบภายในที่ผลิตข่าวป้อนโดยตรงให้กับคลื่นข่าวนั้น เช่น สำนักข่าว ไอ.เอ็น.เอ็น. ป้อนข่าวต้นชั่วโมงให้กับสถานีที่ ไอ.เอ็น.เอ็น.บริหารสถานี จุดของการแข่งขันคลื่นข่าวในสถานีวิทยุเอฟเอ็มในกรุงเทพฯ จะอยู่ที่รูปแบบของรายการเป็นสำคัญ และขึ้นอยู่กับสถานีนั้นทำ Format เต็ม 24 ชั่วโมงหรือไม่ โดยมีองค์ประกอบสำคัญได้แก่ ส่วนผลิตข่าวในรูปของสำนักข่าวและนักวิชาการที่เข้ามาร่วมทำรายการ

นอกจากนี้ การเกิดลักษณะพิเศษขึ้น เนื่องจากการพัฒนาของเทคโนโลยี ทำให้การผลิตรายการวิทยุเป็นไปในลักษณะการสื่อ 2 ทาง (Open Line) ซึ่งเป็นลักษณะการเปิดสายในรายการ (Phone In) ทำให้รูปแบบของรายการมีความหลากหลายและให้รสชาติได้มากขึ้น

อุตสาหกรรมข่าวสารทางวิทยุที่รัฐเคยเป็นผู้ผูกขาดและเป็นผู้กำหนด จึงมีการเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา โดยมีเอกชนในรูปของผู้ประกอบการรายใหญ่ในอุตสาหกรรมข่าวสารและบริษัทเอกชนทั่วไปเข้ามาประกอบกิจการสถานีวิทยุข่าว แข่งขันกับหน่วยงานผลิตข่าวเดิมของรัฐ ซึ่งได้แก่ กรมประชาสัมพันธ์ และองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จึงเป็นความสนใจของผู้วิจัยที่จะศึกษาโครงสร้างการบริหารและการจัดการของสถานีวิทยุข่าว เพื่อศึกษาถึงโครงสร้างการบริหารและรูปแบบการดำเนินการ

ปัญหานำการวิจัย

1. โครงสร้างของสถานีวิทยุข่าวมีกี่รูปแบบ แตกต่างกันอย่างไร
2. โครงสร้างของสถานีวิทยุข่าวจะมีผลต่อการดำเนินการอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างการบริหารและการจัดการของสถานีวิทย์ข้าว
2. เพื่อศึกษารูปแบบการผลิตรายการของสถานีวิทย์ข้าว

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเฉพาะสถานีวิทย์ในกรุงเทพมหานคร ที่ดำเนินการเชิงพาณิชย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2542

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. โครงสร้างการบริหารสถานีวิทย์ที่ดำเนินงานเชิงพาณิชย์ หมายถึง การบริหารงานด้านสื่อวิทยุกระจายเสียงสู่มวลชน โดยโครงสร้างการบริหารประกอบด้วย การจัดองค์กร การจัดรูปแบบรายการ การใช้เทคโนโลยี การบริหารเงินทุน การกำหนดแผนการตลาด เพื่อผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อประโยชน์ของผู้ลงทุน
2. สถานีวิทย์ข้าว หมายถึง สถานีที่ดำเนินการผลิตข่าวและรายการข่าว โดยมีเวลาในการนำเสนอมากกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนชั่วโมงที่กระจายเสียงและมีเป้าหมายแสวงหารายได้เพื่อเป็นผลตอบแทนในการดำเนินงาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. นำผลการวิจัยที่ได้ไปเป็นแนวทางเพื่อการปรับปรุงรูปแบบการผลิตรายการของสถานีวิทย์ข้าวต่อไป
2. เพื่อประโยชน์ในการศึกษาถึงบทบาทของสถานีวิทย์ข้าว